

RICHARD SCHOONHOVEN

Nieuwe concessiewet zet omroepen in een
complexe spagaat

Spanning tussen samenwerking en autonomie

INLEIDING: HET LOT VAN DE VARA

Over de nieuwjaarsreceptie van de NOS in de eerste week van 2000 hing een sluier van gefluister. Zou de VARA, zo ja en dan wel met wie. De reacties waren verdeeld. Zij varieerden van een 'doodsteek voor het bestel' tot opluchting bij enkele vertegenwoordigers uit de kring van de andere bespelers van Ned. 3. De samenwerking met de VARA wordt klaarblijkelijk niet door iedereen als eenvoudig beoordeeld.

Bij de VARA wordt nagedacht over de vraag in hoeverre het mogelijk is de kern van haar programma-aanbod te handhaven in een commerciële omgeving. De paar honderd miljoen, die nodig zijn om de continuïteit in de nieuwe omgeving voor de beginjaren te garanderen, vormen klaarblijkelijk geen beletsel en zouden beschikbaar zijn. De speculaties concentreerden zich op een samenwerking met Net5, dat al eerder blijk heeft gegeven uit te zien naar hoger honing. Het is een onderdeel van SBS, een financieel sterk concern met voornamelijk Amerikaans kapitaal.

Over de motieven van de VARA doen ingewikkelde verhalen de ronde. Zij betreffen mede de kwetsbare verankering van deze vanouds socialistische omroep in de samenleving. Losgemaakt van zijn sociaal-democratische achterban zou ze bij de PVDa geen gewillig oor meer vinden. De VARA was eertijds de enige omroep in het bestel die via een institutionele relatie verbonden was met een politieke partij. Zij bekeerde zich in de jaren tachtig tot een omroep

voor progressief Nederland. Degenen die wat langer mee-
lopen weten dat de VARA als de nood aan de man komt
niet terugschrikt voor *power play*. Zij zegde het vertrou-
wen op in de NCRV omdat deze omroep op een laat
moment niet meeding met een geïntegreerd uitzendsche-
ma van de drie vaste bespelers op Ned. 1, de VARA, NCRV
en KRO. Zij speelde het hard toen eind jaren tachtig in een
geheim beraad in *De Witte Raaf* te Noordwijk de publieke
omroepen elkaar op last van de toenmalige minister Hedy
d'Ancona moesten vinden als samenwerkende partners,
drie per net. De VARA moest en zou met de VPRO en de
NOS op een net, hetgeen tot gevolg had dat de NOS moest
worden gesplitst in NPS en NOS.

Zo ontstond Ned. 3 met VPRO, VARA en NPS. Marcel
van Dam ging ervan uit dat dit net met de VARA aan het
roer zou uitgroeien tot het troetelnet van cultureel pro-
gressief Nederland. Intussen is het geen geheim meer, dat
juist op dit net de samenwerking buitengewoon moeizaam
verloopt.

Tijdens mijn lezing* op de studiedag van het Thijmgenoot-
schap sprak ik mijn verwondering uit over het ontbreken
van discussie over de nieuwe concessiewet en de geringe
commotie in de samenleving. Ik werd dus op mijn wenken
bediend in de eerste weken van het nieuwe jaar. De VARA
rebeldeerde. De koppen in de kranten logen er niet om:
'VARA kan niet anders dan het publieke bestel verlaten';
'Begrip voor VARA wordt lastiger door demagogie' en
paginagroot 'Sterfhuis Hilversum'.

De nieuwe concessiewet, het onderwerp van mijn be-
toog destijds, heeft eerst rond de jaarwisseling een harde
landing gemaakt in de publiciteit. Overigens heeft deze
late oprisping zowel in de politiek als in de samenleving
slechts tot magere en marginale reacties geleid, niet te ver-
gelijken met de emoties die in het recente verleden wijzi-
gingen in het bestel, zowel politiek als maatschappelijk,
opriepen.

Deze langdurige stilte en relatieve rust rond de concessiewet zijn tekenend voor de veranderde rol, die de publieke omroep in het totaal van het medialandschap en bijgevolg in onze samenleving inneemt. In 1966 werd het kabinet Marijnen nog naar huis gestuurd, toen de positie van de omroepen dreigde te worden aangetast. Tien jaar later kon minister Van Doorn in zijn medianotitie de omroepen nog een centrale plaats toewijzen en mocht de NOS slechts functioneren als ontmoetingspunt voor geestelijke en maatschappelijke stromingen. Met als gevolg dreigende vermindering van de zendtijd voor de gezamenlijkheid, zoals de NOS wel wordt genoemd. Nagenoeg een omkering van deze opvatting kan worden gelezen in de voorliggende concessiewet. De gezamenlijkheid, de samenwerking krijgt prioriteit en de omroepen worden daaraan ondergeschikt gemaakt. De staatssecretaris kan zich deze omwenteling klaarblijkelijk politiek en maatschappelijk veroorloven zonder in ernstige problemen te komen. Het feit dat in de voorbije jaren een groot deel van het traditionele middenveld, waar die omroepen zo stevig in lagen verankerd, is ingepolderd, heeft hem het karwei lichter gemaakt. De secularisering en ontideologisering werken evenmin tegen en zijn de staatssecretaris niet ontgaan. In zijn memorie van toelichting signaleert hij onbekommerd de afnemende betekenis van de omroepen in de nabije toekomst. Hij constateert dat jongeren nog maar weinig gevoel hebben voor de sociaal-culturele, religieuze en politieke scheidslijnen waarin het bestel zijn oorsprong heeft.

De Raad van State heeft op de voorgenomen wetswijziging uitvoerig en kritisch gereageerd. Vastgesteld wordt, dat er onduidelijkheid bestaat over de intenties van de staatssecretaris. Dit blijkt onder meer in het ontbreken van een helder eindperspectief. Waar wil de staatssecretaris naar toe, zo vraagt de Raad van State zich af. In de voorge-

stelde structuur wordt geen recht gedaan aan de profilering van de individuele omroepen. Maar evenmin kan in de voorstellen de gestroomlijnde bestuursstructuur worden teruggevonden van een staatsomroep die slagvaardig en doelmatig het geheel stuurt.

De Raad laat het begrip 'staatsomroep' niet zomaar vallen. De ontwikkeling die met deze wetwijziging wordt ingezet sluit dit eindperspectief zeker niet uit. Dit kabinet heeft de omroep al dichter naar zich toegetrokken door de fiscalisering van de omroepbijdrage. Fiscalisering staat feitelijk en symbolisch voor vergroting van de invloed van de staat op de media. Nederland is nu het enige land in West-Europa waar de publieke omroep het zonder onafhankelijke financiering moet stellen. Terwijl in Brussel grote bedragen worden uitgetrokken voor hulpprogramma's om de media in voormalige communistische landen te leren dat zelfregulering in de omroep gebaseerd dient te zijn op een financiering los van de overheid, wandelt ons land, dat uiteraard die seminars mee financiert, rustig de andere kant op. De fiscalisering dient nog een tweede doel. Door afschaffing van de omroepbijdrage wordt de relatie doorgesneden tussen prijs en product. Voor 204 gulden kreeg de kijker drie volwaardige televisienetten en vijf radiostations thuisbezorgd. Deze relatie tussen prijs en kwaliteit wordt nu doorgesneden en zal langzaam uit het geheugen weglopen, hetgeen in de komende periode de introductie van duurdere vormen van betaalde televisie zal vergemakkelijken.

NIEUWE OPDRACHT VOOR PUBLIEKE OMROEP

De regelgeving van de media en de wijze waarop zij worden gestructureerd zijn een weerspiegeling van de waarden die de politiek en bijgevolg de samenleving in de media wil veilig stellen. Uit de huidige voorstellen van het kabinet

kan worden geconstateerd dat de waarden verschoven zijn. Tot voor kort stonden nog voorop de uitgangspunten zoals die in de jaren zeventig onder minister Van Doorn werden geformuleerd. Hij zag als prioriteit dat het programma-aanbod 'zich richt op de uiteenlopende behoeften van velerlei groepen en stromingen onder het publiek'. De huidige taakomschrijving legt veel meer nadruk op de zorg die de publieke omroep dient te besteden aan een gemeenschappelijk referentiekader, een gemeenschappelijk geheugen en het eigen culturele profiel van onze samenleving. De staatssecretaris acht het van wezenlijke betekenis dat de publieke omroep het 'goed functioneren van de samenleving' bevordert en om die reden publieke steun verdient.

Deze honorabele doelstellingen van de staatssecretaris zijn mede een gevolg van de recente explosie aan stations die zich om deze doestellingen niet al te zeer bekommeren. De groeiende segmentatie van het publiek over deze baaierd aan zenders werkt evenmin bevorderlijk voor het realiseren van deze prioriteiten, die het hart van onze samenleving raken. We weten dat de overvloed van zenders mede veroorzaakt wordt door de Europese regelgeving, die sinds het begin van de jaren tachtig een 'Europa Zonder Grenzen' in de media propageerde. In het groenboek, dat onder deze titel verscheen, werd van meet af aan gepredikt dat de media een stimulerende rol bij de eenwording van Europa konden vervullen. Hiertoe moesten de media worden geliberaliseerd en belemmeringen voor beeldverkeer worden geruimd. Er werd gepleit voor grensoverschrijdende televisiezenders, die een Europese geest moesten uitstralen. Een Europees televisieproduct zou moeten ontstaan, waarmee het Amerikaanse monopolie op de wereldmarkt kon worden aangetast. Er werden pleidooien gevoerd voor een versterking van de Europese audiovisuele industrie. Kortom, de elektronische media moesten voorop staan in het proces van eenwording en een krachtige rol

spelen bij de totstandkoming van een Europese identiteit. Deze vormen van Euro-optimisme zijn inmiddels verleden tijd. Met televisiezenders die heel Europa bedienen is even geëxperimenteerd, maar de veelvormigheid van de Europese cultuur bood op korte termijn onvoldoende basis voor een pan-Europese benadering in de media. Van commerciële zijde werd geen enkele serieuze poging ondernomen om te komen tot een zender die genoemde doelstellingen nastreefde. Een samenwerking tussen een handvol publieke stations, waaronder in ons land de NOS, ging halverwege de jaren tachtig ten onder door gebrek aan geld en politieke wil. Aspiraties naar een culturele hegemonie van grotere landen spelen ook vandaag de dag nog onderhuids een belemmerende rol. De televisiezender waarin landen structureel samenwerken beperken zich tot het Franse-Duitse *Astra*, *Eurosport* en *Euronieuws*. De laatste service is een experiment van de *European Broadcasting Union*, maar in ons land niet te zien.

Het Europese product dat de wereldmarkt moest veroveren is evenmin ontstaan. In de lidstaten wordt de markt voor film- en televisieproducten voor 60 tot 90 procent beheerst door het Amerikaanse product. De Verenigde Staten kunnen ten opzichte van de Europese Unie bogen op een exportoverschot aan 7 miljard Ecu in de audiovisuele sector. Vandaar dat de Europese Commissie eind 1999 nog eens 400 miljoen Ecu heeft uitgetrokken voor een programma *Media Plus*, vooral bestemd om de marktsituatie van het eigen product te verbeteren.

Overigens is er wel de tendens dat de Europeaan steeds meer nationaal kijkt. In Westeuropese landen is het Amerikaanse programma vrijwel uit de top tien televisieprogramma's verdwenen. In onze landen scoren producten in de eigen taal en afkomstig uit de eigen televisiehuizen de hoogste kijkdichtheden. De top tien is geheel en al nationaal, slechts onderbroken door belangrijke sportevenementen.

Het Brusselse marktdenken domineert nog sterk in de mediasector. In het parlement in Straatsburg wordt overigens wel herhaaldelijk kritiek uitgeoefend op de liberale benadering van media en cultuur. Europa spreekt met minstens twee monden over de omroep. De Europese ministerraad heeft zich in 1994 nog uitgesproken voor de noodzaak van een sterke publieke omroep. De Europese top in Amsterdam heeft er een nog steviger fundament onder gelegd, maar toch morreelt Brussel zo nu en dan onverhoeds aan de grondslagen van de publieke omroep, door aanzetten tot regelgeving die de omvang van het publieke domein in de media moeten beperken.

Intussen beschikken wij in Nederland van alle West-europese landen over de meeste commerciële kanalen op de buis. Nederland is een geliefde markt. Nagenoeg alle stations zijn in handen van buitenlands kapitaal. Belangrijke stations als RTL 4 en 5 vallen niet onder de Nederlandse wetgeving. De kabelnetten, die het programma bij u thuis bezorgen en oorspronkelijk met publieke gelden tot stand zijn gekomen, zijn inmiddels verkocht aan Amerikaanse en Franse ondernemingen. De Nederlander kijkt gemiddeld meer naar de gezamenlijke commerciële stations dan naar de publieke omroep. Dit weerspiegelt een Europese ontwikkeling. Nog dit jaar zal, volgens mededelingen van de Europese Commissie, binnen de EU door meer dan 1000 stations worden uitgezonden. Verreweg de meeste opereren commercieel.

Wat via deze kanalen tot ons komt, stemt niet altijd iedereen even vrolijk. Zowel in de nieuwsvoorziening als in het aanbod van amusement heeft de commerciële televisie discutabele ontwikkelingen versterkt. In de informatie is er een duidelijke tendens naar een meer emotionele presentatie. De trend, die in het verleden al bij populistische media bestond, om het nieuws vanwege de verkoopbaar-

heid een menselijk gezicht te geven, is gemeengoed geworden. Het mestprobleem wordt niet meer afstandelijk geanalyseerd maar opgehangen aan een boer, die geëmotiveerd mag zeggen dat zijn bedrijf ten gronde gaat als hij aan de regeringsmaatregelen moet voldoen. Soms lijkt het televisienieuws een slagveld van persoonlijk leed, dat van onvoldoende context wordt voorzien.

Daarnaast hebben nieuwe technieken als satellieten de berichtgeving in *real time* mogelijk gemaakt. Het ligt voor de hand, dat door beide ontwikkelingen de scheiding tussen informatie en manipulatie bijzonder kwetsbaar is geworden. Vooral de gespecialiseerde nieuwszenders hebben een voortdurende behoefte aan nieuwer nieuws en worden steeds meer afhankelijk van nieuwsdragers als militaire en andere autoriteiten, die via de camera hun waarheid ogenblikkelijk wereldwijd kunnen verspreiden. Zonder dat er een journalistieke weging of reflectie tussen zit. Flitsende snelheid en diepgang zitten elkaar dikwijls in de weg, schreef ik in 1991 naar aanleiding van de door de Amerikanen beheerste berichtgeving tijdens de Golfoorlog. Goed toegeruste en professionele voorlichtingsdiensten van overheden schromen evenmin om zich van de emotionele eigenschappen van het beeld te bedienen. Bij de voorlichting van de NATO over de oorlog zijn achteraf kritische kanttekeningen gemaakt over misbruik van het emotionele beeld. Deze vormen van informatie creëren een eigen waarheid, die meer versluiert dan onthult.

Vervolgens moeten we constateren, dat de televisie steeds meer rapporteert uit een wereld die zij zelf heeft gecreëerd. Het programma *Big Brother* is daar een onbeschoemd en daardoor onschuldig voorbeeld van, maar de zogenaamde 'pseudo-gebeurtenis', het speciaal voor de televisie gecreëerde of aan televisiewetten aangepaste nieuws is alom tegenwoordig. De televisierealiteit die vorm krijgt in de bekwame handen van een goede regisseur is voor de kijker

veel aantrekkelijker dan de kale werkelijkheid. Een televisie-debat tussen politici is veel spannender dan de debatten in de Kamer.

Het lijkt erop dat de samenleving geruisloos de waarden en normen aanvaardt die de televisie in haar vele gedaanten aandraagt. In 1971 werd ik als verantwoordelijke voor de informatieve programma's van de KRO door twee ernstige rechters gehoord, op last van de Amsterdamse officier van justitie mr. J. F. Hartsuiker. Aanleiding was een reportage over de zogeheten *Candy Club*, waar dames en heren op leeftijd zich schaars gekleed op de dansvloer begaven. Het was geen vrolijk makend gezicht. Mij is bijgebleven dat zij hun sokken aanhielden. De officier had een onderzoek gelast omdat er in de uitzending bloot zou zijn getoond, hetgeen in strijd was (is) met de omroepwet, te weten aantasting van de openbare eerbaarheid.

Een en ander was mij en de kijkers ontgaan, maar niet de officier, die het filmpje had opgenomen en vervolgens vertraagd had afgedraaid. Hij had twee beeldjes bloot aangetroffen, die met het blote oog op uitzendsnelheid niet waarneembaar waren. Grote krantenkoppen – nog een keer toen de zaak geseponeerd werd – waren het gevolg. Hoofdartikelen waarin de KRO werd gemaand toch vooral begrip op te brengen voor hetgeen in het 'maatschappelijk verkeer betamelijk wordt genoemd'. Katholieke organisaties, bijvoorbeeld uit de agrarische sector vroegen zich via hun voorzitters af, of zij nog wel langer lid konden blijven van een dergelijke omroep. Dat is slechts dertig jaar geleden. Het huidige aanbod van sex en geweld in onderling verband staat hiermee wel in een zeer scherp contrast. De ontwikkeling naar berusting en aanvaarding heeft zich geluidloos voltrokken en zonder officieren van justitie.

Het aanbod op de commerciële televisie heeft ook politiek Den Haag tot enig nadenken gedwongen. De programmering van de commerciële voldoet niet aan de verwachtingen die de politiek in haar onschuld daar jarenlang van heeft gekoesterd. Uitlatingen van in die kring gezaghebbende managers – ik verkoop geen programma's aan kijkers maar kijkers aan adverteerders – houden ook geen beloften in voor de toekomst. Het valt te vrezen, dat de commerciële televisie niet aan een neerwaartse spiraal kan ontsnappen als zij niet op enigerlei wijze wordt gereguleerd. De toeneming of zelfs explosie van het aantal stations veroorzaakt nu eenmaal geen gelijke groei van het beschikbare advertentiebudget. Het gevolg is dat meer stations in de slag moeten om dezelfde hoeveelheid geld. Dit betekent minder inkomsten per zender en bijgevolg verlaging van het budget en verarming van het programma. De bewindsman heeft herhaaldelijk laten merken dat hij het betreurt dat de meeste op ons land gerichte commerciële zenders niet of nauwelijks door de Nederlandse wetgever beïnvloedbaar zijn. Hij heeft toegezegd pogingen in het werk te stellen de commerciële omroep in ons land 'interessanter' te maken. Het spijt hem, zo zegt hij op congressen, dat in het verleden geen kwalitatieve eisen zijn gesteld aan de commerciële televisie, zoals dat in Engeland wel is gebeurd. Daarmee distantieert hij zich van het stand beleid in Den Haag om zich zo weinig mogelijk bezig te houden met, of te bekommeren om de commerciële omroep en deze geheel aan de markt over te laten.

Maar het is, gezien de liberale Europese regelgeving, de vraag of de staatssecretaris nog wel in staat is, om wat dan ook op dit gebied nader te regelen. Wellicht dat hij een poging onderneemt in de kabelnotitie, die begin 2000 verschijnt. Ingewijden verwachten dat hij commerciële zenders een plaats zal aanbieden in het zogeheten basispakket. Dit betekent een gegarandeerde landelijke dekking, het-

geen voor de adverteerder een interessant gegeven is. Thans bevinden zich uitsluitend publieke omroepen in dit pakket. Uiteraard moet daar iets tegenover staan, bijvoorbeeld vestiging in ons land en uiteraard programmatische verplichtingen op educatief en cultureel gebied. Ik zeg niet dat achter dit voorgenomen beleid van de staatssecretaris ethische overwegingen of morele bezorgdheid schuil gaat, maar mogelijk blijkt er toch iets van zorg, gelijk aan die van een Nederlandse moraaltheoloog, die in een ander verband stelde dat je de zonde niet aan zichzelf moet overlaten, maar als het even kan, ook netjes moet regelen.

DE DORPSPOMP

Het begrip in politiek Den Haag voor de noodzaak van een publieke ruimte in de media is sinds de komst van de commerciële toegenomen. Men realiseert zich dat aandacht voor de identiteit van de eigen samenleving, haar culturele diversiteit, haar collectieve geheugen niet de belangrijkste prioriteiten zijn voor de commerciële stations en hun buitenlandse eigenaren. Zelfs de vvd pleit niet meer hardop voor een minimalisering van dit publieke domein, waarin aandacht voor de eigenheid van ons land en het gezamenlijk bewustzijn van zijn bewoners moet worden veilig gesteld. De publieke omroep moet in het bijzonder bijdragen aan het maatschappelijk en cultureel vernieuwingsproces. Nationale cohesie en een gemeenschappelijk referentiekader zijn, zoals gezegd, begrippen waarop in de nieuwe concessiewet de nadruk wordt gelegd. De publieke omroep moet weer de functie van dorpspomp voor de samenleving vervullen, en om dat te bewerkstelligen moet iedereen er langs worden geleid. Er moet dus een breed publiek worden bereikt. Dit is een interessant gegeven. Het houdt in dat het Paarse kabinet de publieke omroep niet wil versmallen tot uitsluitend programma's waarvoor de markt geen interesse heeft, hetgeen lange tijd door vertegen-

woordigers van de v v D werd bepleit. Alleen als een breed publiek wordt bereikt kan de publieke omroep van betekenis zijn voor het functioneren van onze samenleving, zegt de staatssecretaris in de toelichting op de nieuwe concessiewet. Een breed publiek, zo mogen we concluderen, vraagt om de aanwezigheid van populaire programma's in het uitzendschema.

De nieuwe opdracht voor de publieke omroep vereist een hechte gezamenlijkheid en dat heeft in de nieuwe concessiewet geleid tot een centralistische beheersstructuur binnen de NOS. De kenmerken daarvan komen we in de nieuwe regelgeving volop tegen. De omroepen krijgen niet langer individueel een uitzendconcessie, maar worden gedegradeerd tot concessiedeelnemers. De concessie wordt verleend aan de omroep als geheel. De omroepverenigingen worden periodiek getoetst, waarbij met nadruk zal worden gelet op hun bereidheid tot samenwerking. Samenwerking krijgt de hoogste prioriteit. Bestuurlijk zitten de omroepen niet meer op de eerste rij.

AUTONOMIE OMROEPEN INGEPERKT

Op het eerste gezicht zou men kunnen concluderen dat het publieke bestel als geheel redelijk ongeschonden het millennium ingaat, met drie televisie- en vijf radiozenders. Dat zag er tien jaar geleden niet naar uit, toen van meer dan een politieke partij werd vernomen dat, gelet op het commerciële aanbod, een bescheiden zendertje als *public service* wel voldoende zou zijn. Maar de commerciële omroepen hebben sinds hun opbloei niet aan respect gewonnen. De nieuwe wet neigt in onderdelen naar een vorm van nationale omroep, en de omroepverenigingen binnen het publieke bestel worden in een complexe spagaat neergezet. Voor hen ligt in die wet een spanningsveld verborgen tussen een beoogde vergaande samenwerking en het opbouwen van een onderscheidend vermogen van de eigen om-

roep binnen dat geheel. Dat spanningsveld raakt heel direct hun continuïteit.

De opdracht om enerzijds een breed publiek te bereiken en anderzijds de noodzaak om vanuit de eigen identiteit programma's te produceren voor een soms smalle doelgroep wordt gezien als een tweede probleemgebied. Enkele omroepen hebben er bovendien bezwaar tegen, dat hun programma's worden gespreid over de drie netten, die elk een eigen karakter krijgen. Deze inperkingen van hun vrijheid om te programmeren, gevoegd bij een onheldere bestuursstructuur, vormt een combinatie, waardoor de omroepen vrezen hun greep te verliezen op de toekomstige sturing van zichzelf.

Daar staat tegenover dat in diezelfde omroepwet het bestaan van de omroepverenigingen voor de komende vijf jaar wordt veilig gesteld. In de komende tien jaar zal er in de technieken, die aan de basis liggen van communicatie en informatie meer veranderen dan in de halve eeuw achter ons. En in die periode is al zoveel gebeurd. In het begin van de jaren zestig zaten we nog met open mond te kijken hoe de satelliet *Telstar* in staat bleek om ons gedurende veertig minuten rechtstreeks te verbinden met de Verenigde Staten. Nu is geen plek op aarde meer veilig voor een directe uitzending wereldwijd.

De digitale technieken zullen binnen een generatie wellicht het bestaan van stations en zenders, zoals wij die nu kennen, overbodig maken. Zij zullen nu nog onvermoede mogelijkheden bieden aan de omroepverenigingen om die complexe spagaat ongedaan te maken. Hun doelstellingen zullen zij ook in de zogeheten nieuwe media kunnen realiseren. In de marktanalyses van de nieuwe media op commerciële grondslag wordt herhaaldelijk gesproken over de noodzaak om *communities* te bouwen rond een specifiek aanbod, hetgeen wel anders klinkt maar niet veel anders is dan begrippen als abonnee- of ledenbestand, oftewel achterban oftewel maatschappelijke of geestelijke stroming.

De omroepen zullen er voor moeten zorgen dat zij volop in die nieuwe ontwikkelingen kunnen participeren. Het ontplooiën van nieuwe activiteiten is wezenlijk voor hun vitaliteit en continuïteit. In het leggen van nieuwe relaties, ook met private geldbronnen, moeten zij impulsen vinden om in de media van de toekomst een eigen sturing aan te brengen, die het individu niet in de eerste plaats ziet als consument, maar als burger in relatie met zijn maatschappelijk en sociale organisaties.

En ter overweging: een halve eeuw geleden heeft ook het kabinet Drees-Schermerhorn al gepoogd de omroepen te laten ondergaan in een staatsomroep.

* deze in oktober 1999 gehouden voordracht is voor deze publicatie door de inleider geactualiseerd, maar de beslissing van de VARA kon niet worden afgewacht.